

УДК 336.71 (477)

Олійник А.В.

старший викладач кафедри фінансів і банківської справи
Хмельницького національного університету

РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД БАНКРУТСТВА ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОБОТИ З ПРОБЛЕМНИМИ БАНКАМИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто інституційні основи банкрутства та роботи з проблемними банками. Узагальнено підходи до визначення структури і складових інституційного забезпечення механізму банківського нагляду. Акцентовано увагу на інституційних засадах Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у процесі роботи з проблемними (неплатоспроможними) банками.

Ключові слова: інститут, банкрутство, проблемний банк, санаційний банк, перехідний банк, банківська система, банківський нагляд.

Олейник А.В. РАЗВИТИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ОСНОВ БАНКРОТСТВА И ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА РАБОТЫ С ПРОБЛЕМНЫМИ БАНКАМИ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены институциональные основы банкротства и работы с проблемными банками. Обобщены подходы к определению структуры и составляющих институционального обеспечения механизма банковского надзора. Акцентируется внимание на институциональных основах Фонда гарантирования вкладов физических лиц в процессе работы с проблемными (неплатежеспособными) банками.

Ключевые слова: институт, банкротство, проблемный банк, санационный банк, переходной банк, банковская система, банковский надзор.

Oliynik A.V. DEVELOPMENT OF BANKRUPTCY INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND OPTIMIZATION OF DEALING WITH TROUBLED BANKS IN UKRAINE

The article examines the institutional framework of bankruptcy and work with troubled banks. Generalized approaches to determining the structure and components of institutional support mechanism for banking supervision. Attention is focused on institutional grounds Guarantee Fund of individuals in the process of problem (insolvent) banks.

Keywords: Institute, bankruptcy, problem bank, Bank curative transitional bank, banking, banking supervision.

Постановка проблеми. Процеси, які останнім часом відбуваються в банківській системі України свідчать, що практика управління проблемними банками є недосконалою та не відповідає світовим стандартам. Тому сьогодні необхідність розширення механізмів роботи з проблемними банками є питанням актуальним. Слід відмітити, що особливої ваги вирішення даного питання набуває в умовах євроінтеграційних процесів та кризових явищ в економіці пов'язаних з антитерористичною операцією на Сході України.

Банки, в таких умовах, є особливо чутливими інститутами фінансового ринку, адже зміна ринкової кон'юнктури може поставити під загрозу не лише прибутковість, але й їх функціонування в цілому. Основними причинами неспроможності банків є взяття надмірних ризиків, що часто унеможливує їх нейтралізацію та неможливість виконувати взяті зобов'язання, що обумовлено недостатністю ресурсної бази.

Слід відмітити, що в банківській системі України ведеться пошук та проводяться дослідження щодо вирішення проблемних питань пов'язаних з банкрутством вітчизняних банків. Зокрема, в кризовий період було започатковано ліквідацію збанкрутілих банків через механізм перехідного ("бідж-банку") банку.

На законодавчому рівні також відбулися зміни. Так, згідно з Законом України "Про банки і банківську діяльність" [1] (стаття 86) регламентовано поняття "санаційного банку" та визначено загальні засади його функціонування. Слід відмітити, що регламентовані цією статтею засади функціонування санаційного банку відповідають вимогам європейської практики створення та функціонування "бідж-банку".

Інституційні засади банкрутства вітчизняних банків також знаходяться в розвитку. Так, згідно з За-

коном України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [2] Фонду гарантування вкладів фізичних осіб надаються досить великі повноваження щодо проведення процедури банкрутства банків. По-перше, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб може виводити неплатоспроможні банки з ринку. По-друге, законодавчо закріплено незалежність Фонду, зокрема у частині 7 статті 5 Закону зазначається, що органи державної влади та Національний банк України не мають права втручатись у діяльність Фонду щодо реалізації законодавчо закріплених за ним функцій і повноважень. Таким чином, виникає актуальна потреба у дослідженні інституційних засад банкрутства та процесу оптимізації роботи з проблемними банками в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування інституційних засад регулювання банківської системи знайшло відображення в працях С.В. Науменкової [3], В.І. Міщенко [3], О. Хаб'юка [4]. Питання визначення проблемних банків та управління ними присвячено науковій публікації багатьох авторів, зокрема: В.В. Коваленко [5, с. 302-307], Л.М. Єрес [6, с. 67-72], В.І. Міщенко [7, с. 43-54], Д.Б. Чеховського [8, с. 152-156].

У той же час кризові явища останніх років призвели до ситуації виникнення значного рівня проблемності у банківській системі України, вирішення якої в основному зводиться до введення у банках тимчасової адміністрації або здійснення ліквідаційної процедури. Тому визначення інституційної складової банкрутства банків з метою процесу оптимізації роботи з проблемними банками залишається не вирішеним завданням і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у виокремленні інституційних засад банкрутства банків та обґрунтуванні оптимальних підходів до роботи

з проблемними банками, як регулятивних органів, так і системи власного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та розвиток механізму банківського нагляду дозволяє створити сприятливі умови для існування певного середовища, а саме комплексу інститутів банківської діяльності, у межах якого відбувається нормування правил ринкової дисципліни. Механізм банківського нагляду направлений на скорочення непродуктивних витрат та забезпечення захисту прав клієнтів (контрагентів) банків.

Аналіз наукових джерел показує [9; 10], що інститути розглядаються як діючі у певних суспільно-історичних умовах сукупності соціально-економічних правил і структур, над якими не владні окремі учасники або групи учасників ринкових відносин. Інститути можуть мати нематеріальну (інституційні правила) та матеріальну (інституційні структури) форми, що знаходять прояв на різних рівнях функціонування ринкової системи (рисунок 1).

Очевидно, що необхідність забезпечення цілісності та єдності інституціонального середовища банківського нагляду вимагає застосування комплексного підходу до формування та розвитку відповідного механізму, в рамках якого має бути досягнуто поєднання нормативного (статичного) та процесного (динамічного) аспектів наглядової діяльності. Реалізацію такого комплексного підходу до формування механізму банківського нагляду, а отже, і щодо визначення характеру зв'язків і відносин між його складовими В.І. Міщенко [3], С.В. Науменкова [3], О. Хаб'юк [4] та ін. пов'язують із вибором національної моделі регулювання фінансового сектору, а саме: секторної – ґрунтується на чіткому розподілі завдань і функцій автономних (за секторами) наглядових органів; за завданнями – спеціалізація органів нагляду пов'язана із виконанням пруденційних та регулятивних функцій; єдиного нагляду – концентрація усіх наглядових функцій у єдиному наглядовому органі.

Однак, незважаючи на цілісність та єдність інституційного середовища, в рамках якого відбувається формування та розвиток механізму банківського нагляду, досить часто увага дослідників зосереджується на окремих складових, які виникають у процесі регулювання діяльності банків. Так, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова [3] підкреслюють необхідність удосконалення саме інституційних засад регулювання та нагляду за фінансовим сектором національної економіки, зокрема в контексті формування оптимальної структури органів регулювання та нагляду.

Розглядаючи процес роботи з проблемними банками, особливої уваги потребує інституційна структура Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, як органу якому надано право вводити тимчасову адміністрацію та здійснювати ліквідаційну процедуру проблемних банків.

Інституційні засади функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб визначаються порядком його взаємодії з іншими центральними органами влади та способом розподілу повноважень із іншими регуляторами фінансового ринку. Як видно із рисунку 2, вищими органами управління Фонду є адміністративна рада та виконавча дирекція [2].

Адміністративна рада формується з п'яти осіб – один представник Кабінету Міністрів України (КМУ), два представники Національного банку України (НБУ), один представник профільного комітету Верховної Ради України та директор-розпорядник Фонду за посадою [2]. Таким чином, Національний банк отримує переважний вплив на адміністративну раду (зараз до адміністративної ради входить по 2 представника КМУ та НБУ, а також 1 представник асоціації банків). Без погодження представників НБУ неможливо буде призначити або звільнити директора-розпорядника Фонду, оскільки він, у відповідності до статті 13, призначається на посаду та звільняється з посади адміністративною радою Фонду більшістю від її складу, а відповідно до статті 10 у разі розгляду адміністративною радою зазначеного питання сам директор-розпорядник участі в голосуванні не бере. Як бачимо, проаналізовані положення Закону свідчать про забезпечення певного балансу між розширенням функцій Фонду та посиленням контрольних повноважень Національного банку через адміністративну раду (рисунок 2).

Згідно з Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» виконавча дирекція Фонду гарантування вкладів фізичних осіб отримала істотно повноваження щодо забезпечення діяльності Фонду, управління джерелами формування його коштів, забезпечення відшкодування коштів за вкладами, регуляторної діяльності та виведення неплатоспроможних банків з ринку [2].

Рис. 1. Система інститутів банківського нагляду

Розроблено автором

Крім того, суттєво збільшуються повноваження директора-розпорядника ФГВФО, який очолює виконавчу дирекцію та: відповідно до статті 8 входить до адміністративної ради; відповідно до статті 9 отримує право робити подання адміністративній раді щодо членів виконавчої дирекції; відповідно до статті 55 отримує можливість участі у засіданнях Правління НБУ [2].

У контексті дослідження інституційних засад функціонування ФГВФО, важливим питанням є розмежування його повноважень з Національним банком України. Як видно із рисунку 2, Фонд отримує повне та виняткове право управляти неплатоспроможними банками та проводити процедуру ліквідації банку, за виключенням випадку, коли ліквідація здійснюється за ініціативою власників банку [2]. Однак, ФГВФО зобов'язаний обов'язково інформувати Національний банк України про ключові рішення пов'язані із управлінням неплатоспроможними банками та запровадженням ліквідаційної процедури.

У той же час, по відношенню до банків які функціонують у звичайному режимі, ФГВФО має обмежені повноваження. ФГВФО має деякі додаткові повноваження щодо нагляду за діяльністю банків, віднесених до категорії проблемних. Так, за клопотанням ФГВФО його фахівці мають бути залучені Національним банком України до проведення інспекційних перевірок проблемних банків [2].

Національний банк України та ФГВФО здійснюють регулювання діяльності банків керуючись основними завданнями своєї діяльності – забезпечення стабільності національної валюти (НБУ) та захист інтересів вкладників банків (ФГВФО). Відмінність цільових функцій може спричинити певні конфліктні ситуації між даними інституціями. Саме тому Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено, що дані установи укладають договір про співпрацю, який визначає засади їх співробітництва у процесі регулювання і нагляду за діяльністю банків, застосування заходів впливу, інспекційних перевірок, здійснення заходів з виведення неплатоспроможних банків з ринку. Також Законом визначено, що ФГВФО та Національний банк України проводять оперативні наради не рідше одного разу на квартал, мають право порушувати питання про необхідність внесення змін до нормативно-

правових актів один одного та здійснюють постійний взаємний обмін інформацією [2].

На нашу думку, Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не змінює, але ускладнює існуючу вітчизняну систему нагляду за фінансовими установами, адже частина функцій щодо нагляду та регулювання діяльності проблемних та неплатоспроможних банків, а також повноваження щодо здійснення ліквідації банків переходять від НБУ до ФГВФО.

Можна стверджувати, що в Україні реалізується децентралізований підхід до регулювання фінансового ринку та з'являється ще один регулятор ринку фінансових послуг. Зазначимо, що децентралізована система регулювання та нагляду за діяльністю банків (фінансових посередників) реалізована в більшості країн Європейського Союзу та США [10].

Розглянемо більш детально порядок регулювання діяльності проблемних та неплатоспроможних банків. Регулювання діяльності платоспроможних банків здійснює Національний банк України. Якщо діяльність банку відповідатиме хоча б одному із п'яти критеріїв визначених Законом України «Про банки та банківську діяльність» (стаття 75) Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних [1].

Ми вважаємо, що два положення статті 75 є дискусійними. По-перше, законодавчо передбачається право Національного банку України віднести банк до категорії проблемних з інших підстав, ніж таких, що визначені даною статтею. Таким чином, це положення збільшує гнучкість застосування даного заходу в слабо передбачуваних та високодинамічних умовах розвитку фінансових ринків, але підвищує рівень суб'єктивності його застосування.

По-друге, рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії проблемного є банківською таємницею. Це пояснюється необхідністю уникнення панічних настроїв серед клієнтів банку, але при цьому знижується прозорість процедури віднесення банку до категорії проблемних.

Протягом 180 днів Національний банк України повинен прийняти рішення або про визнання діяльності банку такою, що відповідає законодавству, або про віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Підстави для прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних визначені статтею 76 Закону України «Про банки та банківську діяльність».

У випадку критичного зменшення капіталу та невиконання більше 10% зобов'язань, передбачено можливість, віднесення банку, який не було попередньо віднесено до категорії проблемних, до категорії неплатоспроможних. Національний банк України не здійснює нагляд за банком, віднесеним до категорії неплатоспроможних, а лише отримує звітність. З іншого боку, ФГВФО розпочинає процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку та запровадження тимчасової адміністрації.

Під час роботи у банку тимчасової адміністрації Фонд має

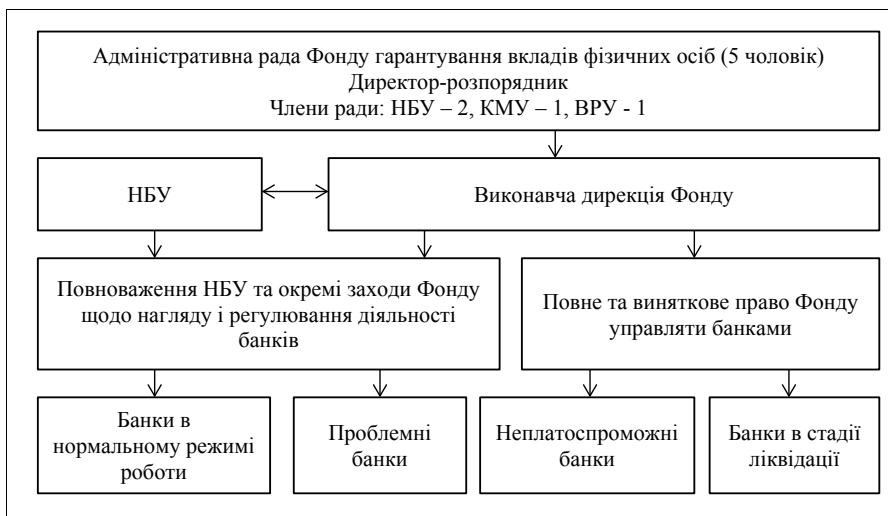

Рис. 2. Інституційні засади функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

Складено автором на основі [2]

повне і виняткове право управляти банком та вживати дії, передбачені планом врегулювання. У плані врегулювання, на підставі оцінки фінансового і майнового стану банку, визначаються заходи щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку одним із п'яти способів. Три способи передбачають ліквідацію неплатоспроможного банку, один – ліквідацію із виділенням перехідного банку та один – продаж неплатоспроможного банку інвестору.

Після відновлення інвестором платоспроможності і стабільної діяльності придбаного банку, припиняються повноваження тимчасової адміністрації та відновлюється банківський нагляд з боку НБУ.

ФГВФО вносить Національному банку України пропозицію про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку відповідно до плану врегулювання або у разі закінчення строку повноважень тимчасової адміністрації банку та/або невиконання плану врегулювання. Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку протягом п'яти днів з дня отримання пропозиції ФГВФО про ліквідацію банку. Далі Фонд здійснює процедуру ліквідації банку.

Отже, процес оптимізації роботи з проблемними банками має містити у собі структурно-логічну композицію, яка складається із контролю за капіталізацією, роботою з «поганими» активами (рівень менеджменту банку), проведення ефективного банківського нагляду (НБУ), державної системи управління проблемними (неплатоспроможними) банками (ФГВФО).

Реформування інституційної системи банкрутства банків повинно підвищити загальний рівень довіри вкладників до банківської системи; підвищити дієвість системи фінансової безпеки України через функціональне збалансування та ефективне взаємоп'єднання пруденційного нагляду і регулювання, підтримки ліквідності банків з боку НБУ як кредитора останньої інстанції та систему гарантування вкладів фізичних осіб; сприяти мінімізації впливу негативних зовнішніх чинників на банківську систему, які можуть виникнути у майбутньому та підвищити її здатність протистояти системним ризикам; оптимізувати витрати ФГВФО, пов'язані із виплатами вкладникам – фізичним особам у разі настання недоступності вкладів, розвантажити банківський нагляд НБУ шляхом звільнення його від виконання функцій з виведення неплатоспроможних банків; підвищити ефективність, оперативність та прозорість здійснення нагляду за проблемними банками та процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку банківських послуг.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки:

- прийняття Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» сприяло удосконаленню інституційних засад банкрутства банків. Зокрема, збільшується незалежність та розширюються повноваження ФГВФО у процесі виводу з ринку та ліквідації неплатоспроможних банків;

- ФГВФО отримує виключні права щодо регулювання діяльності та ліквідації неплатоспроможних банків, які направлені на підвищення операційної та економічної ефективності роботи з проблемними банками;

- формування та розвиток механізму банківського нагляду як упорядкованої ієрархічної системи інтересів, правил і норм, інструментів впливу, організаційно-економічного забезпечення контрольно-наглядової діяльності створюють сприятливі умови для утворення інституційного середовища банківської діяльності.

Подальшого дослідження вимагають питання щодо міжнародних стандартів механізму функціонування інституту банкрутства банків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 11.08.2013 р. №2121-14 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 року №4452 – IV – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Науменкова С. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2010. – 170 с.
4. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.
5. Коваленко В.В. Система управління проблемними банками / В.В. Коваленко, Л.М. Єріс // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 4(2). – С. 302-307.
6. Коваленко В.В. Управління проблемними банками в системі забезпечення фінансової стійкості банківської системи / В.В. Коваленко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка» – 2010. – Випуск 1(44). – С. 67-72.
7. Міщенко В.І. Управління проблемними активами банків / В.І. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 43-54.
8. Чеховський Д.Б. Взаємодія банків та кредитних фондів у сфері управління проблемними кредитами / Д.Б. Чеховський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 152-156.
9. Уільямсон О. Економічні інституції капіталізму / О. Уільямсон. – К. : АртЕк, 2001. – 472 с.
10. Аржевітін С. Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 11. – С. 3-7.